

Құрани дүниетаным
Мәдени түрлендірудің тұзғыры

AbdulHamid AbuSulayman

**THE QUR'ANIC
WORLDVIEW**

A Springboard For Cultural Reform

ІІТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

ҚҰРАНИ ДҮНИЕТАНЫМ

Мәдени түрлендірудің тұзғыры

Әбдул Хәмид Әбу Сүлеймен

Халықаралық ислами ой институты

Бішкек 2023

УДК 297.18
ББК 86.38-2
Ә 13

Кітап демеушілері:
Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
Херндон Вирджиния (АҚШ)
Білім интеграциясы институты (ИКИ)
Грузия Тбилиси

Кітаптың авторы: Әбдул Хәмид Әбу Сүлеймен
Кітапты қазақ тіліне аударған: Әбуева Амина – Б.: 2023
Кітап редакторы: Каратаев Ерлан

Бұл кітап авторлық құқықпен қорғалған. Ұжымдық құқыққа рұқсаттық туралы келісімге қолданылатын заңды ерекшеліктер мен ережелерді қоспағанда, кітаптың бірде-бір бөлігі баспагердің жазбаша рұқсатынсыз кез-келген түрде көшіріле алмайды. Бұл кітапта айтылған көзқарастар мен пікірлер автордың көзқарасы және баспагердің пікірімен сәйкес келуі міндетті емес. Сыртқы және шетелдік веб-сайттар жағдайында баспагер URL мекенжайларының дұрыстығына жауап бермейді және мұндай сайттардағы мазмұнның дәл немесе маңызды болатындығына кепілдік бермейді.

«Ихсан Хайрия» Қоғамдық қоры тарапынан жарыққа шыққан

Қырғызстан діни мұсылмандары басқармасының № 74 рұқсатымен расталған

Құрани дүниетаным: Мәдени түрлендірудің тұғыры (Kazakh)

Әбдул Хәмид Әбу Сүлеймен
ИИТ «Қысқаша кітаптар топтамасы»

© Халықаралық ислами ой институты (ИИТ)
1444 АН/ 2023 СЕ
Paperback ISBN 978-9967-493-20-9

The Quranic Worldview: A springboard for cultural reform (Kazakh)

AbdulHamid Abu Sulaiman
ИИТ «Books-In-Brief Series»

The International Institute of Islamic Thought (ИИТ)
1435 АН / 2013 СЕ
Paperback ISBN 978-1-56564-595-0
ИИТ
P. O. Box 669
Herndon, VA 20172, USA
www.iiit.org

Барлық құқықтар сақталған

ISBN 978-9967-493-20-9

УДК 297.18
ББК 86.38-2

Халықаралық ислами ой институтының “Қысқаша кітаптар топтамасы”

ХИОИ қысқаша кітаптар топтамасы - бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы. Қысқа, оқуға жеңіл, уақытты үнемдемейтін пішімде шығарылған бұл реттілік үлкен көлемді басылымды мұқият қарап шығуды ұсынады және оқырмандарды түпнұсқаны әрі қарай зерттеуге ынталандырады деп үміттенеміз.

Әбдул Хәмид Әбу Сүлейменнің **Құрани дүниетаным: Мәдени түрлендірудің** тұғыры толық түрінде 2011-ші жылы жарық көрді және автордың араб тіліндегі түпнұсқасы *Әр-Риуайя Әл-Кәунийя Әл-Хәдәрийя* (араб тілінде: الرواية الكونية الحضارية) ағылшын тіліне аударылды.

Бұл негізделген және шағылдырғыш жұмыс мұсылман әлемінің құлдырап нашарлап бара жатқан жағдайы туралы, мұсылман ғылымы шеңберінде Құран дүниетанымының кеңеюіне әкеліп соқтырған күштер туралы және мұны қалай өзгертуге болатындығы туралы мәлімет беруге тырысады. Осы сипаттамамен келіспейтіндер аз. Әбу Сүлеймен орынды атап көрсеткендей, Құранның дүниетанымын қалпына келтіру кезкелген нақты және ұзаққа созылатын түрлендіру үшін өте қажет. Дәл осы болашақты қатаң түрде мұсылман үмбетінің арасында белсендіру және Құранның қағидаларына, сондай-ақ Пайғамбарлық (с.ғ.с.) сүннетке жақын ұстану болды, деп атап өтті ол, алғашқы мұсылман қауымының бұрын қол жеткізген жетістіктерге жетуіне мырыштандыруда маңызды рөл атқарды, және оның әсері бүгінгі күнге

дейін сезіліп келеді. Мұсылмандар ежелден өздерінің қиын жағдайларын түсінуге тырысты. Осы Құрани дүниетаным арқылы исламдық сәйкестіктің қайта туылуы, деп атап көрсетеді автор, біздің заманымыздың басты талабы және үмбеттің болашақтағы кез-келген өміршен дамуының алғы шарты.

Әбдул Хәмид Әбу Сүлейменнің түпнұсқасының қысқартылған басылымы

ҚҰРАНИ ДҮНИЕТАНЫМ: МӘДЕНИ ТҮРЛЕНДІРУДІҢ ТҰҒЫРЫ

Әбдул Хәмид Әбу Сүлеймен

ISBN hbk: 978-1-56564-366-6

ISBN pbk: 978-1-56564-365-9

2011-ші жыл

КІРІСПЕ

Бұл кітап мұсылман әлемінің нашарлауының себептерін зерттеуге бағытталған және қазіргі кезде мұсылмандар алдында тұрған басты мәселелердің біріне айналды: құлдырауды қалай қалпына келтіріп, исламның бір кездері ұлы өркениетінің жарқырауын қалай қалпына келтіруге болады. Автор жаңадан пайда болған мұсылман қоғамдастығының өркендеуіне мүмкіндік берген және оның қағидалары әлі күнге дейін қолданылып жүрген Құран дүниетанымын қалпына келтірудің шешімін ұсынады. Бүгінгі таңда исламдық сәйкестіктің Құран дүниетанымы арқылы қайта туылуы – мұсылман әлемінің болашақтағы сау және өміршең дамуының алғы шарты.

Бұл дүниетаным адамның сергек өркениеті үшін көбірек серпінділік, жағымды дәрмен және шығармашылдық бере алады. Мұсылман қауымының дүниетанымын және оның кезеңдерін кезең-кезеңімен қарастырып, кеңінен қарастыру арқылы кітап алғашқы жылдары мұсылман өркениетінің алға жылжуының ең негізгі себептерінің бірін анықтады. Сонымен бірге мұнда кейінгі ғасырларда мұсылман қауымына әсер еткен бұрмалаушылықтың маңызды жақтары ашылып, оларды шешу жолдары ұсынылған.

Ислам халықтарының батысқа деген сүйсінуіне және өмірдің барлық салаларында батыстық әдеттерге сәйкес келуіне қарамастан, олардың еліктеуі үстірт болды, ал олардың қоғамдары үнемі артта қалушылық пен немқұрайлылыққа түсіп кетті. Мұсылмандар құрылымдық іс-қимыл мен түрлендірудің мағынасы, мақсаты мен мотивін шынайы сезінетін дүниетанымды қалыптастырмаса, ештеңе өзгермейді.

Түрлендірудің ойшылдары мен көшбасшылары Құранның дүниетанымының тақырыбымен, оның қадір-қасиетімен зерделеп, оны бала тәрбиесі, білім беру және кәсіби дайындық арқылы жүректеріне, мұсылман қауымының ұлдары мен қыздарының ойларына сіңіру арқылы жемісті әсер етеді деп сенемін.

Бірінші тарау

Құран дүниетанымы және адамзат мәдениеті

Кез-келген мәдени жүйе белгілі бір ойлау арқылы іс-әрекетке айналатын негізгі дүниетаныммен байланысты. Мұндай ойлау тәсілі неғұрлым айқын, жағымды, жан-жақты, икемді болса, және ол онымен байланысты мәдени жүйені, дүниетанымды неғұрлым дәл бейнелесе, соғұрлым тиімді және серпінді болады.

Құран дүниетанымы түрлендірудің негізін қамтиды. Ол ислам қоғамдарының құрылымында, қолданбаларында және нәтижелерінде біртұтас, дәйекті, ғылыми түрде көрініс табуы керек. Исламдық дүниетанымның құрылымы мен мазмұны туралы хабардар болмау өміршендіктің, тұрақтылықтың, өзектіліктің және зияткерлік өнімділіктің жоғалуына әкелді. Ислам қағидалары, тұжырымдамалары мен құндылықтары ислам мұраларынан алынған жазбалар мен түсінудің әдістемелік құралдарының көптігіне қарамастан, әсер етпейді.

Дәл, дәйекті және шынайы дүниетаным адамдардың жантанулық, рухани және зияткерлік өмірін қалыптастыратын, оларды бірбеткейлі әрекетке итермелейтін нұсқалы күш ретінде сәттілікке жетеді. Шындықтан алынып тасталған бұлыңғыр дүниетаным жеке адамдардың өміріне немесе қоғамның күйіне аз әсер етеді. Бүгінгі таңда мұсылман қауымына исламдық дүниетанымды жан-жақты зерттеу үшін түсінік пен қамқорлық жетіспейді. Мұның нәтижесі соңғы бірнеше ғасырда мұсылман қоғамындағы бойкүйездік, құлдырау және артта қалушылыққа әкеліп соқтырды.

Мұсылман зиялыларының батыстық үлгідегі ғылыми және материалдық, яғни заттық немесе мүліктік жетістіктерге деген қызығушылығы олардың батыстық діл мен оның негізінде жатқан дүниетанымды қабылдауға мәжбүр етті. Мұның орнына мұсылмандық дәстүрлерді сыни тұрғыдан зерттеу және тексеру арқылы мұсылмандық ойлау

жүйесін өзгерту керек. Мұндай зерттеу исламдық ойлаудың, әлеуметтік құрылымның және мәдени деңгейдің себептерін шеше алады. Мұсылман зиялылары өздерінің соқырлықтарын батыстық жолмен жеңіп, өздерінің тарихы мен мәдениетін көру үшін нысандылық пен сындарды қабылдауы керек. Исламдық дүниетаным нұсқалы негізді және мұсылман қауымының жоғалтқан нәрсені қалпына келтіруге арналған зияткерлік, жантанулық және сезімді серпінін қамтиды.

Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.)* күндеріндегі жетістіктері мен дұрыс басшылыққа алынған халифтер дәуірі олардың әлемге және мәдениетке деген өмірлік, тиімді көзқарастарынан шабыт алды. Бұл дүниетанымда кәсіпкерлік рух, серпінділік, зияткерлік және сезімді күш болды. Бұл адамдардың ерліктері мұсылман қауымының ар-ұжданы мен санасында қазір де сақталып келеді. Біз алдыңғы ұрпақ туралы хабардар еткен және басшылыққа алған дүниетанымның ерекшеліктерін және осы дүниетанымның қалай дамығанын түсінуіміз керек.

Біздің қазіргі жағдайымызда көрсетілген түбегейлі өзгерістерді ескере отырып, біз мұсылмандардың алғашқы ұрпақтарын басшылыққа алған көзқарасты кейінгі ата-бабаларымыздың бүгінгі ауыр мұрасынан ажыратуымыз керек. Бүгінгі дүниетаным – бұл шешендік өнермен қысым жасауды, жеңіліске, бойқұйездікке және дүбәралануға итермелейтін қайта күшті әсерленген қағида. Екінші жағынан, Құранның дүниетанымы өткен ғасырларда сәтті болды, өйткені ол өзін-өзі танудың әртүрлі жеке және қауымдық жолдарымен жүзеге асырылуына ықпал етті. Адамдар исламның алғашқы кезеңдеріндегі сындарлы Құран дүниетанымының әсерімен өмір сүрген кезде, олардың Құдай берген рухани табиғаты әділеттілік, қайырымдылық, бауырмалдық және бейбітшілік құндылықтарымен жауап берді. Алла Тағала: «Ол (Құран Кәрім), бүкіл әлемге насихаттан басқа еш нәрсе емес. Әрине сендерден тура жолды қалаған кісілер үшін». (*Тәкуир сүресі****, араб тілінде: 81: 27-28)

---

* с.ғ.с.- *Сәлләлләһу ғәләйһи уә сәлләм* «Пайғамбарға (с.ғ.с.) Алланың игілігі мен сәлемі болсын» - Пайғамбардың (с.ғ.с.) аты аталғанда айтылатын сөздер.

*** Эт-Тәкуйр – Құранның сексен бірінші сүресі. Мекке сүресі. Мәсәд пен Әл-Әлә сүрелерінің арасында түсірілген. 29 тармақтан тұрады.

Екіұштылық Пайғамбарлық (с.ғ.с.) дәуір аяқталғаннан және тура халифтер күндерінен кейін исламдық дүниетанымға біртіндеп орнықты. Исламдық хабардың бастапқы жеткізушісінің қол астында Қасиетті Құранның сөздерінен нәр алған Пайғамбар (с.ғ.с.) сахабаларының қауымы жойыла бастады.

Осыдан кейін дәуірдің бұзылған басқыншылық империяларымен: Парсы және Византия империяларымен қарсыласу басталды. Кейіннен бас көтерген шөлді араб тайпалары мұсылман мемлекетінің әскери күштерін жеңіп, оның саяси өміріне нұқсан келтірді. Исламға жаңадан келген шөлді арабтарға әлі күнге дейін алғашқы нәсілшіл рулық құндылықтар мен әлеуметтік дәстүрлер ықпал етті.

Аймақтық қақтығыстар, қатал шөл өмірі және сирек кездесетін табиғи қорларға байланысты тайпалық қақтығыстар отбасы, азаматтық, мемлекет және ұлт ұғымдары сияқты исламдық әлеуметтік институттардың негізінде жатқан ынтымақтастық пен қауымдастық ойлау құндылықтарын сіңіруге кедергі болды. Құран бедуин тайпаларының тағылығы мен алғашқы ойлау тәсілін бейнелейді. Олардың исламдық саяси өмірге кері әсері дұрыс басшылыққа алынған халифаттың күйреуінен және аяусыз Омейядтар әулетінің орнауынан басталды. Олардың қарабайыр ойлау тәсілдері мен адамдар арасындағы қатынастарға нәсілшілдік тәсілі Құранның дүниетанымын одан әрі жасырды. Уақыт өте келе тағы бір елеусіздеу грек ойы мен қисынының үстіртшілдігі және оның ілімі мен пәлсапасының аңызды иілісі болды.

Бұл оқиғалар исламдық дүниетанымның көптеген қырларын бұлыңғыр етіп және бұрмалай отырып, қоғамдық және саяси салаларға тәуелділікке деген көзқарасты итермеледі. Осылайша дін біртіндеп саяси билеушілер мен олардың сенушілеріне қызмет ете бастады. Зияткерлік және нұсқалы шатасулар шиеленісіп, исламдық дүниетанымда одан да үлкен бұрмалаушылық тудырды, мұсылмандар қоғамында рухани әлсіреу басталды. Бұл оқиғалар Омейядтар дәуірінің соңында, ислам мемлекетінің саяси жүйесінің ыдырауында және өркениеттің жаңаруы

үшін ашылған Құран негіздерінен шегінуінде айқын байқалды. Оларға Құдай берген басқарма туралы көзқарас, жаратылыстың мақсаттылығы, адам табиғатының ережелерімен басқарылатын сапа, адамдардың жүріс-тұрысының әдептік негіздері, әділеттілік, бауырластық, Құдайдың бірлігі, кеңесу, еркіндік, жауапкершілік және сындарлы әрекет.

Кезінде ұлтты алға сүйреген мақсат пен ынталандыру сезімі, онымен бірге ілгерілік, жасампаздық және сындарлы іс-әрекет жоғалып кетті. Алынған бос кеңістік бағындыру және қорқыту көпірме сөзімен толтырылды, бұл енжарлық пен әлсіздікті одан әрі күшейтті. Қақтығыстар, бытыраңқылық, артта қалушылық және ресми түрде құрылған және қоғамдық мәртебесінде бекітілген қызмет бұзылуы туындап, бүкіл ислам империясында озбыр орныққан тәртіптер билік етті.

Мұсылман қауымдары үшін аян мен себеп арасындағы келіспеушілік – бұл адамның табиғатында немесе нысанды шындықта негізі жоқ елес. Аянда жазылған мәтіндер мен адам табиғаты мен ғаламның заңдылықтары туралы мәселе туындайды. Парасаттың міндеті – бұл адам табиғатының шындығын және біртұтас аятты сипаттайтындығын тексеру. Аян мен әмбебап заңдар бір қайнар көзден шыққандықтан, илаһи уахи жеткізген нақты мағына мен басшылық арасында келіспеушілік жоқ.

Құранда «ақыл» туралы тәуелсіз сөз жоқ. Ақылға қатысты алаңдау адам табиғатының өзгермейтін қыры болып табылатын ақылға немесе оның аксиомаларына («*аксио́ма*» (ежелгі грек тілінде: *ἀξιόμα* «мәлімдеме», «ұстаным», *ἀξίω* - «мен лайық деп санаймын», «талап етемін», «дегеніме көндіремін») немесе *постулат* (латынның *postulatum* сөзінен – сөзбе-сөз «қажет» дегенді білдіреді) – бастапқы ұстанымы – бұл теорияның шеңберінде дәлелдеуді қажет етпей ақиқат деп қабылданған және оның басқа ережелерін дәлелдеуде қолданылатын теория, өз кезегінде, теоремалар деп аталады) емес, керісінше ақыл-ой және оның қуаттарына қатысты қолданылады. Құранда түсіну (*әт-мадаббур*, араб тілінде: *التدبر*) – адамның ақыл-парасатын пайдалану (*әл-ақль*, араб

тілінде: العقل / *әт-тааққуль*, араб тілінде: القول), ойлану (*әт-тафаккур*, араб тілінде: التفكير) және көру (*әл-ибсар*, араб тілінде: الابصار) туралы жиі айтылады. Ғалымдар өздерінің ұқсастықтарындағы қателерді анықтау үшін жеткілікті білімі немесе ақпараты болмаған кезде, олар жай Ислам заңдарының рухына сәйкес келетін және адамның әл-ауқатының талаптарына жауап беретін түсініктемелер қабылдады: олар заңдық артықшылық сарамандығын ұстанды (*истихсан*, араб тілінде: استحسان). Бұл тәсіл *мақасид әш-шәри'а* (ислам құқығының жоғарғы ниеттері, араб тілінде: مقاصد الشريعة) пәніне айналды, ол адамзаттың материалдық, яғни заттық немесе мүліктік жағдайында ислам заңының рухын орындау үшін әмбебап нәрселер тұрғысынан мәліметтерді тексеруді қамтиды. Осылайша, ғалымдар адамдардың рухани және материалдық, яғни заттық немесе мүліктік қызығушылықтарын қорғап, қолдай алды.

Аян туралы дұрыс түсінік мәжбүрлеуді немесе адам табиғатын, ғарыш заңдарын жоққа шығаруды талап ете алмайды. Құдайдың уағызы бізді өзінің шынайы табиғаты мен бүкіл жаратылысын түсінуге алып келді: әділ, сау, жасампаз, шығармашыл қоғам құрудың жалғыз жолы. Бұл аян адамдарды жақсылық жасауға деген ерік-жігерін белсендіруге, бағынуға шақырады және бағыттайды. Мысалы, Құран Кәрімнің «Оқы» деген бұйрығы, бізді әдептік мақсаттылық сезіміне негізделген адами қабілеттерімізді, сеніммен, даналықпен, жақсылыққа пайдалануға бағыттайды (бізді адами қабілеттерімізді жақсылыққа пайдалануға бағыттайды және сеніммен, даналықпен және әдептік мақсаттылық сезіміне негізделген). Құран дүниетанымында аян мен табиғат, адам мен ғарыш мәнбілері арасындағы келіспеушіліктерге орын жоқ. Іздеушіден шындықты табу үшін талап етілетін нәрсе – қолда бар мәліметтерді салмақтап салыстыру.

Егер Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сахабалары, яғни серіктері (араб тілінде: الصحابة) өткеннен кейін мұсылман қауымы Құран дүниетанымын ұстануды жалғастырған болса, біз үммет ретінде бірлігімізді сақтаған болар едік; исламдық әлеуметтік ғылымдарда жетекшілік етіп, қарсыласқан топтарға бөлінбейтін едік. Сонда да шындық пен шынайы адам

мүдделері жоғалып, қоғам ыдырады. Егер Құран тұжырымдамалары мен түсініктері исламдық ойды басқаруды жалғастырған болса, Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) шөлді араб тайпаларына айтқан сөздері олардың ерекше қажеттіліктеріне, қабілеттеріне, мәдениеті мен тарихына сәйкес жасалғандығы айқын болар еді. Уақыт өте келе Құран ижтиһад (мағыналарын жаңа және шығармашылық тәсілдермен түсінуге тырысу, араб тілінде: الاجتهاد) болмаған кезде оқу және жаттау арқылы бата мен көктегі сыйға ие болу құралы ретінде қарастырылды.

Ислам ғұламаларының тарихын мұқият зерделеу тайпалық тәсілдер мен ойлау араб емес халықтардың мұсылман қауымына енуімен бірге араб ұлттық мемлекетінің дамуына үлкен әсер еткендігін көрсетеді. Құран заңнама, мәңгілік жолдау, үндеу, заң және барлық уақытта барлық жерде қолданылатын дүниетаным болып қала береді. Оның атқарымы қоғамды белгілі бір уақытта басқару үшін нұсқаулар шығару немесе заң шығару емес; керісінше, ол мәңгілік, илаһи рухтанған дүниетанымды ұсынады.

Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сүннеті мен хадистері (*әс-сүнәт ән-нәбәуият уа хәдис әр-расул сәләә Аллах илайһи уа сәләмә*, араб тілінде: السنة النبوية وأحاديث الرسول صلى الله عليه وسلم) өткен кезде Медина мектебінің ойшылдарының тұжырымдары Пайғамбардың (с.ғ.с.) ойлары мен амалдарымен сәйкес келді. Екінші жағынан, соңғы сүнниттік фикһ мектебінің негізін қалаушы Имам Ахмад ибн Ханбальдың ойлары Медина мен Ислам қоғамынан Пайғамбардың (с.ғ.с.) дәуірінде айтарлықтай ерекшеленді. Ханбальдың жұмыстары Хадис жинақтары мен энциклопедиялардың көбеюіне үлес қосты, олар Пайғамбар (с.ғ.с.) мен Құран ілімдерінен алынған даналық қорларына арналмаған.

Мұсылман ғалымдарының көпшілігі жеке тақуалық мәселелеріне немесе ғибадат түрлері (*ибада*, араб тілінде: يعبد) мәселелеріне баса назар аударды – дегенмен жақсы ниетпен мұсылман жасайтын әрбір іс-әрекет құлшылықтың бір түрі болып табылады. Сол сияқты, ғалымдар сату келісімдері сияқты күнделікті мәмілелерді реттейтін жеке мәртебелік

зандар мен ережелерге қанық болды. Мемлекеттік істерді басқару және қоғамдық мүдделер туралы кітаптар жазуға уақыт пен күш қалмады. Мемлекеттік және жеке салаларға теңдестірілген екпінмен исламдық дүниетаным мүлдем жоғалып кетті. Қалған нәрсе, жалпы мұсылман халқы надан болып қалады деген болжамға негізделген қоқан-лоқы мен қорқыту көпірме сөзі болды.

Пайғамбардың (с.ғ.с.) сахабаларына жолдаған хабары үнемі сүйіспеншілікпен, құрметпен және олардың асыл қасиеттерін, қоныстары мен үлестерін мойындаумен ерекшеленді. Құран дүниетанымы әлемге әдептік, бір Құдайға сенушілікті, мақсатты, жағымды көзқарас болып табылады және біздің бойымызда Құдайдың салауатты, теңдестірілген адам табиғатын көрсетеді. Сонымен қатар, ғылыми және заңға тәуелді болашақ жерді және оның байлығын жауапты басқаруды қолдайды. Құранның дүниетанымын түсінген мұсылман өзінің Құдай берген табиғатымен үйлесімді өмір сүреді, бұл негізінен жақсы. Біз, мұсылмандар, балаларымыздың санасы мен жүрегіне сүйіспеншілік, қадір-қасиет және бейбітшілік туралы көзқарас қалыптастыруға шақырамыз.

Біздің қазіргі материалистік, яғни заттық немесе мүліктік мәдениетіміздегі теріс зияткерлік және мәдени әсерге қарамастан, Құран дүниетанымы мен мұсылмандардың Құдайға деген сүйіспеншілігін көрсететін әлеуметтік-жантанулық зерттеулер жүргізілуі керек. Мұндай зерттеулер ата-аналық және мектепшілік оқу мәліметтерімен байланысты әдебиеттер түрінде болуы мүмкін. Ересек дәрісханаларда, Құдайдың баталары мен қамқорлығы туралы және оның адамдарды қалай құрметтегені туралы саналы түрде ой жүгіртуге назар аудару керек.

Біз Құран дүниетанымының қоғам институттары үшін салдарын оның өмірлік әртүрлі салаларына қолдану арқылы елестете бастаймыз. Мұндай ұғымдарға өзара кеңес, әділеттілік, қайырымдылық, жақсылық жасау және тазару жатады. Қарама-қарсы ұғымдар – әділетсіздік, заңсыздық, басқыншылық және адамның мүдделерін ескеретін барлық

нәрсе. Біздің өміріміз бен қоғамымыз үшін басшылықтың және сындарлы рухани дүниетанымның қайнар көзі ретінде Құранды дұрыс түсінуге тырысамыз. Құран барлық алға қойылған мақсаттар үшін өлшеуіш таяқшасы, сондай-ақ әңгімелер мен басқа мәтіндердің мазмұнын бағалау өлшемшарттары ретінде қызмет етеді.

Зияткерлік және мәдени шайқастар кейбіреулердің мұсылмандық бірегейлікті және мәдениетті жоюға немесе шеттетуге, оның қазіргі материалистік, яғни заттық немесе мүліктік мәдениетке шығармашылық, түрлендірушілік үлес қосу қабілетін жоюға бағытталған күш-жігеріне байланысты өрбіді. Әйелдердің құқықтары мен отбасы мен қоғамдағы рөлі мысалға алынады. Отбасы институтына исламдық заңдармен өмірлік байланысы болғандықтан, тарихи тұрғыдан мұсылман ғалымдары ерекше көңіл бөлген. Демек, мұсылман отбасы ислам ойының жойқын семуі мен тоқырауына қарамастан өзінің маңыздылығы мен ақылақтық күшін сақтап қалды. Егер отбасы құрылымындағы жыныстық рөлдердің бірін-бірі толықтыратын даналығын көрсету үшін біз отбасы мен жұмыс жүйелерін түрлендірмесек мұсылман қауымы мен оның мүшелерін одан әрі жойып жібереміз.

Жыныстардың бірін-бірі толықтыруы адамның тіршілік әрекеті мен еркек пен әйелдің табиғи, жантанулық және әлеуметтік құрылымын үйлестіреді. Екеуі бірігіп, толық, үйлестірілген нысанды құрайды. Біздің ойлауымыз бен мінез-құлқымыз ерлер мен әйелдер бір-біріне ұқсайды деген болжамға негізделудің орнына, мұсылмандар кейбір жағынан ұқсас болғанымен, олар маңызды және бірін-бірі толықтыратын жолдармен ерекшеленеді деген жорамал бойынша әрекет етуі керек.

Материалистік, яғни заттық немесе мүліктік дүниетаным ерлер мен әйелдер арасындағы осы маңызды, табиғи байланысты жантанулық және әлеуметтік айырмашылықтарды елемейді немесе жоққа шығарады. Біз осы көзқамандық және ғылыми емес көзқарастың батыс қоғамдарына тигізген зардаптарын әйелдер мен балаларға қатысты

әділетсіздіктер түрінде көреміз. Бұл әділетсіздіктер отбасы институтын және оның сындарлы әдептік негіздерін бұзады. Әйелдер аналық түйсігін орындауға кедергі болатын ауыртпалықтарды көтереді немесе осы түйсікті орындаған кезде, олар осы таңдаудың материалдық, яғни заттық немесе мүліктік және жантанулық шығындарын жалғыз көтереді. Бұл арада ер адамдар жауапкершіліктен босатылды.

Құран дүниетанымын, оның әлеуметтік өлшемдерін және оның мәдени жүйесінің құрылымын білмеу мұсылман қауымының мәдени иелік етуімен айналысатындарға қызмет етті. Толықтыру ерлер мен әйелдер арасындағы әлеуметтік қатынастарға және олардың Құдай берген табиғаты мен Құранның сүйіспеншілік (*ал-мауәддә*, араб тілінде: *المودة*), қайырымдылық (*ар-рахма*, араб тілінде: *الرحمن*), іс-әрекет ұғымдары, жақсылық (*аль-мағруф*, араб тілінде: *المعروف*) және қайырымдылық (*аль-истихсан*, араб тілінде: *الإستحسان*) тұрғысынан олардың құқықтары мен міндеттеріне тапсырыс бере алады.

Бұл дүниетанымды ерлі-зайыптылық қатынастарға және экономикалық, саяси, әлеуметтік және білім беру саласындағы ерлер мен әйелдердің құқықтарын кепілдендіретін сарамандық қайта құрумен байланысты болғандықтан тереңірек түсіну қажет. Мұндай қайта құру бұл салаларға Құранның тұжырымдамалары мен қағидалары арқылы үйлесімді жұмыс істеуге мүмкіндік береді, осылайша кең қоғамда біріктірілген ішкі жүйелерді қалыптастырады.

Құранның дүниетанымындағы қауымдастық немесе ұлтты адамдар мен қоғамдар селбестік болған кезде ғана толық болатын адам болмысының ажырамас бөлігі деп түсіну керек. Құран жеке адамға, қоғамға және жалпы адамзат баласына арналған: «Алла сендерден иман келтіріп, ізгі іс істегендерге; өздерінен бұрынғы өткендердей жер жүзіне мұрагер қылуды уәде етті. Сондай-ақ олар үшін өзі разы болған дінін нығайтып, қауіп-қатерден кейін бейбітшілікке айналдырады». (*Ән-Нұр сүресі*, араб тілінде: *سورة النور 24:55*)

Құран адамның табысты іс-әрекетінің үш негізін атап көрсетеді: сенімділік пен сенім күші; әрекет өнімділігі; оның әділдігінің арқасында іс-әрекеттің тиімділігі. Құранның әлемге көзқарасында Мен және Өзгелердің арасындағы қатынасты не реттейді? Құранның әлемге және адам өміріне деген көзқарасының бұл адами өлшемі өте маңызды. Құранның бір Құдайға сенушілік көзқарасы әмбебап және ықпалдастық болып табылады. Демек, «Басқар» «Менің» ажырамас бөлігім деп түсінгендей, «Мен» «Басқалардың» ажырамас бөлігі болып табыламын. Құран дүниетанымы тұрғысынан Мен басқалар арасындағы қатынастар өзара әсер ететін шеңбер болып табылады, олардың әрқайсысында бір-біріне пайдалы нәрсе бар. «Мен» және «Басқалар» әртүрлілікті білдіретін әртүрлі әлеуметтік жүйелердегі «халықтар мен тайпаларға» жатады. «Көктер мен жерді жаратуы, тілдеріңнің түстеріңнің, қарама-қарсылығы да Оның белгілерінен. Шәксіз бұларда білгендер үшін белгілер бар!» (*Рум сүресі*, араб тілінде: 30:22 سورة الروم)

Әртүрлілік бар, сондықтан адамдар планетаны және оның қорларын жауапкершілікпен пайдалану, өздерінің және басқалардың қажеттіліктерін қамтамасыз ету, азаматтық және мәдениетті шығару үшін бірлесіп жұмыс істеуге және бір-бірін толықтыруға ұмтыла алады. «Мен» және «Басқалар» арасындағы қарым-қатынаста, жауласу мен шеттету жағдайында тек әділеттілік сақталып қалуы керек. Сол сияқты жалпы адамзаттың бауырластық байланысы «Мен» және «Басқалар» барлық әділетсіздік пен басқыншылықтан аулақ болуды талап етеді. Құран басқыншылықты тойтару әрекетін өзінің басқыншылығы деп атайды: «Сонда кім сендерге соқтықса, сендер де олар сендерге соқтыққандай соқтығындар және біліңдер, шәксіз Алла тақуалармен бірге». (*Бақара сүресі*, 2:94, араб тілінде: سورة البقرة) Адамзаттағы бауырластар арасындағы қақтығыс пен соғыс әрдайым заңды және қажет болған жағдайда да қызыл сызықтан өтуді қамтиды. Осылайша, Құран бізге осындай әрекеттің маңыздылығын ескертеді. Алайда орынсыз әділеттілік болмайды; әділеттілік – бұл жай ғана барлық жағдайда байсалдылықтың жемісі.

Ислам басшылықтың қайнар көзі ретінде және адамзат өркениетінің әмбебап, ғылыми кезеңін ұлықтау үшін келді, ал Құран жалпы адамзатқа жүгінді. Құран адамзатқа өзінің дамуының алғашқы кезеңдерінде берілген аяндар сияқты табиғаттан тыс және ғажайыптар туралы дәрістер жинағы емес. Бұл білім, оқу, толғану және ойлау дәрістер жинағы; парасаттылық, дәлелдеу және сендіру, басшылық, бауырластық, әділеттілік және бейбітшілік. Ислам – бұл адамдарға жіберілген соңғы илаһи хабарлама және адамның өмір сүруіне және жердегі басқарушы мен орынбасарлар ретіндегі біздің Құдай берген әлеуетімізге қатысты Құранның көзқарасы. Біз әрқайсымыз исламның құндылықтары мен ілімдерінен өзімізге сіңіре алатын және қолданатын нәрсені аламыз. Исламдық дүниетаным «Мен» және «Басқалар» арасындағы барлық қатынастарды әділет пен бейбітшілік қағидаттарына негіздейді. Біз ислам дінін имандылыққа шақыруды немесе *дағуатты* ислам мемлекетімен (دولة الدعوة الإسلامية) немесе *даулямен* (араб тілінде: الدولة) шатастырудан сақ болуымыз керек.

Мемлекет – бұл адамзаттың қоғамдық ұйымы үшін өмір сүретін саяси құрылым. Батыс бір Құдайға сенушілік исламдық дүниетанымды қабылдамай-ақ ғылыми әдісті құлшыныспен қабылдады. Батыс діннен бас тартқаннан кейін дін ырымға айналды. Екінші жағынан, Құран уақыт өткен сайын және бір жерден екінші жерге тұрақты болып тұратын мақсаттарды, құндылықтар мен түсініктерді ұсынады. Адам өмірінің шарттары үнемі өзгеріп, дамып отыратындықтан, ислам құндылықтары мен түсініктерін қолдану да өзгеріп, дамып отыруы керек.

Ислам құндылықтары мен тұжырымдамаларын белгілі бір уақыт пен мекен аясында дұрыс қолдану даналықты, білімділік пен парасаттылықты қажет етеді. Құдайдың сөзі және оның адамзатқа жіберген соңғы хабары болып табылатын Құран сонымен бірге барлық уақытта және барлық жерлерде табиғатты және ғарыш заңдарын дұрыс пайдалану бойынша нақты басшылықтың қайнар көзі болып табылады. Пайғамбарлық (с.ғ.с.) сүннеттің исламдық хабардың екінші қайнар көзі ретіндегі рөлі осы хабарламаның құндылықтары, қағидалары мен

түсініктерін қолдану үшін даналықты ұсынады. Құран дүниетанымы мен Пайғамбардың (с.ғ.с.) өмірі адамдарға бағыт-бағдар бере алатын және адамның жан дүниесіндегі ізгілік күштерін гедонизмге («гедонизм» (ежелгі гректің ἡδονή сөзінен, мағынасы: «рахаттану», «сүйсінушілік») – аксиологиялық («аксиология» (көне грек сөздері ἄξια «құн» + λόγος «сөз», «ілім») – құндылықтар теориясы, пәлсапаның бір бөлімі, ілім) оған сәйкес ләззат ең жоғары игілік және өмірдің мәні, жалғыз түпкілікті құндылық (ал басқа барлық құндылықтар аспаптық, яғни ләззатқа жету құралы болып табылады), зұлымдыққа, әділетсіздікке және жеке мүдделерге бейімділікті жеңуге мүмкіндік беретін шынайы хабарларды ұсынады. Бастапқы нүкте ретінде мұсылман қауымдастығы оның артта қалғанын және бұл өзгерістер емделуге болатын себептермен болғанын мойындауы керек. Мұсылман қоғамы ислам талаптарының біржақты және шындыққа жанаспайтын талаптарын ескермеуге үйренуі керек.

Мұсылман ойшылдары, түрлендірушілер мен ағартушылар қазіргі ислам мәдениетінің ауруын анықтап, оларды жоюы керек. Сол сияқты, кеңірек мұсылман қауымындағы әрбір кіші топ ақаулардың немесе тепе-теңдіктің бұзылу көздерін және түзету әдістерін білуі керек. Сонда қоғамдастық өзінің денсаулығы мен мәдени ізашар ретіндегі рөлін айқын көзқараспен және нық сеніммен қалпына келтіре алады. Құранның дүниетанымы қайтадан қоғамдастықтың өмір сүруіне негіз болады.

Ислам – бізді жағаға аман-есен жеткізетін құтқарушы қайық, сапарымыздың аяғына сенімді жетуімізді қамтамасыз ететін тұсбағдар. Ислам бұл адамның тәкаппарлығын немесе негізін, басқыншы түйсіктерін ескеретін нәсілшілдік түрі, аңғалдық, құлдық, қорлау, оңаша мінсіздік, немесе ең қолайлы адамдар ғана өмір сүретін көзқамандық материализм («материализм» (латынның materialis сын есімінен – «заттық») пәлсапалық дүниетаным, оған сәйкес материя (зат) нысанды шындық ретінде болмыс саласындағы онтологиялық («онтология» (жаңа латынның ontologia сөзінен және ежелгі грек сөзінен ὄν, ілік септікте: ὄντος – «нақты», «нағыз», «бар нәрсе» + λόγος – «ілім»),

«ғылым») – болмыс туралы ілім) тұрғыдан бастапқы қағида (себеп, шарт, шектеу), ал мінсіздік (ұғымдар) болып табылады. Материализм болмыстың жалғыз «толық», «шексіз» негізі – материяның, яғни заттың болмыс саласында болуын бекітеді, барлық болмыстар материя, яғни заттар арқылы қалыптасады, ал мінсіз құбылыстар (соның ішінде сана) материалдық, яғни заттық болмыстардың өзара әрекеттесу үдерістері болып табылады. Материалдық, яғни заттық әлемнің заңдары бүкіл әлемге, соның ішінде қоғам мен адамға қатысты емес. Керісінше, Ислам – теңдестірілген және салауатты, қарапайым және рухани мінсіздік. Исламның бұл көзқарасы қауіпсіздікті, әділеттілікті және жан тыныштығын қамтамасыз ететін ахуалда адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға негіз болады.

Екінші тарау

Құран дүниетанымында қамтылған қағидалар

Бұл құндылықтар мен қағидалар құран дүниетанымының сарамандық деңгейде негізгі, маңызды құрылыс заттары болып табылады. Олар қоғамның мәдени ілгерілігін басқарады. Бір құдайға сенушілік – бұл дүниетанымның ең негізгі қағидасы, өйткені ол адамның түйсікті түрде сендіретін, адамның рухани қажеттілігіне жалпыға бірдей жауап береді. Сондай-ақ, ол өмір мен тіршіліктің әртүрлі өлшемдерін түсінудегі адамзат қисынының «төбесін» бейнелейді: «...Еш нәрсе Ол сияқты емес. Ол Алла, әр нәрсені естуші, толық көруші». (*Әш-Шуғара сүресі* (араб тілінде: الشعراء – Ақындар) – 26-шы Құран сүресі. 227 аяттан тұрады, 42:11) Құран нұсқаулары мақсатты, әдептік және рухани бейімділіктерімен адамның ар-ұжданының маңызды табиғатын көрсетеді.

Құдайдың басшылық ету қағидасы Құдайдың періштелерге адамдарды жаратқаннан кейінгі жағдайынан көрінеді. Жеке және қауымдық

деңгейлерде адамдар білімділікке және өз деңгейіне ие. Өлемде әрекет ету қабілетін білдіретін басқарушылық қағидасы адамдарға құрметті айқындама көзқарас береді. Бұл мәселе өмірлік шешімдер қабылдауда еркіндікті пайдалану құқығын, сондай-ақ біздің жердегі әрекеттеріміз үшін жауапкершілікті білдіреді.

Әділеттілік – бұл барлық адамдар үшін барлық іс-әрекеттің және материалдық, яғни заттық немесе мүлдік, рухани, экономикалық, әлеуметтік және саяси қатынастардың басты мақсаты. Әділдік пен байсалдылық болмаса, адамзаттың тіршілік ету мен басқарудың барлық өлшемдері мағынасыз және мақсатсыз болады: әділеттілік – адамның дұрыс жүріс-тұрысы үшін өлшеуіш. Құран бізге жеке тұлға мен қоғам үшін өмірдің барлық салаларында әділеттіліктің бәрін қамтитындығын көруге көмектеседі.

Адамдар басқа жаратылыстардан рухымен, ғылымымен және білімге ұмтылуымен ерекшеленеді. Бұл құрмет адамның өзінен маңызды таңдау жасау еркіндігін алуын талап ететін жауапкершілікті талап етеді. Алайда, бостандық бей-берекеттікті ақтамайды немесе басқа адамдардың, қоғамдастықтың немесе болашақ ұрпақтың құқықтары мен мүдделеріне нұқсан келтірмейді. Демек, адамның осы жеке және қауымдық өлшемдер бойынша басқарушылық құқығын ешкім бұза алмайды.

Бір адамға тән жеке бостандық дегеніміз – жеке тұлғаның наным-сенімдерімен, нұсқалы сенімдерімен және дүниетанымымен байланысты ар-ұждан бостандығы. Екіншіден, әлеуметтік сала шеңберінде әрекет ету еркіндігі.

Бұл бостандық қоғамға әсер етеді және өзара ақылдасу арқылы анықталған тиісті шектерге ие. Қауымдастық шекаралар мен бақылауды анықтайды және жеке құқықтар мен бостандықтар мен оның әл-ауқаты мен өмір сүруін қамтамасыз ету құқығының арасындағы тепе-теңдікке ұмтылуы керек.

Құран бізді Құдайдың мәңгілік сыйы «...Ал және сондай Раббыларына мақұл дегендер, намазды толық орындағандар, сондай-ақ өзара істерін кеңеспен жүргізгендер және өздеріне берген несібемізді тиісті орындарға жұмсағандар». (*Әш-Шугара сүресі* (араб тілінде: الشعراء – Ақындар) – 26-шы Құран сүресі. 227 аяттан тұрады, 42:38) Кеңестердің мақсаты – жеке тұлғаның құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтірмей, бүкіл қоғамды басқаруға басшылық ету.

Адамдар ақылға қонымды және түйсікті түрде өздерінің қабілеттері мен жағдайлары шегінде өздері жауапты болатын маңызды таңдау жасай алады деген сенімділікке жетелейді. Құран дүниетанымы адам өмірін іргелі ізгіліктің маңызды, мағыналы іс-әрекеті ретінде қарастырады. Бұл түрлендіру, шығармашылық және қызмет ету жолымен біздің осы өмірдегі барлық жетістіктеріміздің жемісін мәңгіліктің рухани саласына ену ретінде қарастырады. Біздің туа біткен рухани қабылдауымыз діни және адамгершілік сезімнің негізі болып табылады. Осындай ұмтылыстарды біздің санамызға енгізу арқылы Құран дүниетанымы біздің назарымызға және шабыттың қайнар көзіне айналады.

Адам өзінің өмірлік бағыты туралы саналы, хабардар және жауапты шешімдер қабылдауға қабілетті болады. Дүниетаным біздің Құдай берген адам табиғатымыздың ажырамас бөліктері болып табылатын жауапкершілік пен ақылақтық жауапкершілік туралы және жердегі Құдайдың басқарушыларының ролін орындауға бізді талап ететін ерекшеліктер туралы түсінігімізді анықтайды.

Өсіп келе жатқан білімінің арқасында адамдарға жердегі қорларды пайдалану және мәдениеттер мен өркениеттер құру мүмкіндігі берілді. Сондай-ақ оларға еркіндік, таңдау қабілеті және мақсатты өмір сүруге, ізгілік пен түзелуге ұмтылуға жетелейтін рухани және адамгершілік қабылдау қабілеті, сондай-ақ олардың Жаратушы алдындағы есеп берушілігі туралы түсінік берілді.

Өзара кеңесу (*Әш-Шұра*, араб тілінде: الشورى) ықпалы мен күші бар адамдардың қиыншылығына немесе мүдделеріне бағынбайды, керісінше, кең қоғамдастықтың қатысуы үшін ашық. Бұл тәжірибе кез-келген адамның өз нанымдары негізінде ешқандай кедергісіз және шектеусіз әрекет етуінің заңды құқықтарын қорғайды, сол арқылы адамның өмір сүру мақсатын орындайды және даму, түрлендірулер мен қауіпсіздіктің ортақ мақсаттарына қызмет етеді. Осылайша, өзара кеңес беру жеке адамның, қоғамның және адамзаттың әл-ауқаты үшін өте маңызды.

Өзара кеңесу тұжырымдамасына қатысты Құранды мұқият қарау және оның басқарушылық, әдептік және дамытушылық мақсаттармен байланысы әділеттілік, ізеттілік және төзімділік рухында жүзеге асырылатын дұрыс басқарылатын бостандықтың шын мәнін ашады. Өзара кеңес қоғамды озбырлық, өктемшілдік, әділетсіздік пен сыбайластықтың зұлымдықтарынан қорғайды. Азаттықтың көтерілуі мен құлдырауында бостандық пен өзара кеңесу (немесе оның жоқтығы) маңызды рөл атқарады. Бостандық пен кеңес – адамзат өркениетінің өмір сүруіне қажетті жағдайлар.

Мұсылман қауымдастықтары қайта өрлеу кезеңінен өтіп, мәдени күштерін қалпына келтіре отырып, бір жағынан бостандық пен өзара кеңесу, екінші жағынан өркениеттердің өрлеуі мен құлдырауы арасындағы өзара тәуелділікті бағалауы керек. Адамзат өркениеті бүгінгі күні материализм мен нәсілшілдік (зұлымдыққа итермелейтін өзімшілдік) үстемдігімен, жалған демократиямен және оның талаптарымен, көзқамандық бастықтардың қасбетінен басқа ешнәрсе болмайтын бостандықтармен, бұқаралық ақпарат құралдарының жаңылыстыратын сөйлейтін бастарымен және ықпалды, ақшалылар табы басқаратын орталықтар қолдауымен жалған зерттеулермен ауырады.

Жетілдірілген материалистік, яғни заттық немесе мүліктік қоғамдар басқа ұлттардың материалдық, яғни заттық немесе мүліктік және адами қорларын өздерінің қитұрқылықтарының, олардың саяси, әлеумет-

тік және экономикалық жүйелерінің икемсіздігінің, олардың бүлінген, тапшылдық, нәсілшілдік тәжірибелерінің және олардың ақылақтарының нашарлауының әсерінен құтылу мақсатында халықтар мен әлеуметтік жүйелерді талан-таражға салды. Бұл талғампаз талаудың құнын, әрине, әлсіз, дамымаған елдер өздерінің ең сәулелі ақыл-ойларын, материалдық, яғни заттық немесе мүліктік және адами қорларын және қадір-қасиеттерін жоғалту арқылы төлейді.

Қарапайым адамдар мен техно-капиталистік зиялы қауым ұсынған шонжарлық (дара иеліктегі) азшылық арасындағы алшақтық арта түседі. Әлеуметтік қаттылық және экономикалық, әлеуметтік және саяси күрес одан әрі нашарлай береді және бүкіл әлемге таралады. Өзінің қоршаған ортасымен және мәдени талғамының жетіспеушілігімен байланысты тарихи себептерге байланысты мұсылман қауымы мекемелердің маңыздылығын түсіне алмады.

Бүгінгі күні, егер біз өзімізге және адамзат қауымдастығына қызмет етуді шынымен қаласақ, мүмкін болатын ең жақсы институттарды құруымызға ешқандай себеп жоқ. Құран бізге еске салғандай: «Сонда олар, оларды Алланың бұйрығымен жеңіліске ұшыратты. Дауыт Жалұтты өлтірді. Алла (Т.) Дауытқа патшалық, даналық берді. Әрі оған қалағанынан үйретті. (Темірден сауыт жасау, құстардың тілін білу, т.б.) Алла (Т.) адам баласының бірін-бірі арқылы қорғамаса, жер жүзі бұзылар еді. Алла, бүкіл әлемге кеңшілік иесі». (*Бақара сүресі*, 2:251, араб тілінде: البقرة سورة) Қазір кейбір залым немесе сыбайлас исламдық мемлекеттер иелік етіп отырған байлық іс жүзінде мұсылман қауымын жаңару жолына түсіру бастамаларына кедергі келтіреді.

Мұсылман қауымының оянуының алғашқы белгілері гүлденіп, жеміс беру мүмкіндігіне ие болмай тұрып, бүршікке сіңіп кету қаупі бар. Ойшылдардың, түрлендірушілердің және тәрбиешілердің жан-жақты күш-жігерін ескере отырып, аналар мен әкелер үшін алаңдаушылық пен балаларының атынан құрбандықтар беру, мұсылман қауымдастығы кедергілерге қарамастан, осы мақсаттарды жүзеге асыру үшін барлық

қажеттіліктерге ие. Көрнекті қазы және заңгер Ибн Халдун (808/1406 ж.ж.) әлеуметтік ғылымдарға жүйелі, себепті, ғылыми қаржы салу және жүйелі, себепті көзқарас орнатуға ықпал етті. Аян және оның әртүрлі хабарлары аян ретінде танылып, адамзаттың білім саласына енуі үшін әр хабаршының талаптары мен хабарлары алдымен адам баласының таразысында өлшеніп, дыбыстық қисын өлшемдерімен өлшенуі керек деп атап өтті. Себеп-салдарлық пен жауапты басқарушылық бір-бірінен бөлінбейді. Себептер болмаса, өмір бей-берекеттікке айналады және жауапты іс-әрекеттер мен есеп беруге негіз болмас еді. Құдайдың басқарушы болу міндеті ерікті білдіреді; бұл біркұдайлыққа, мақсаттылыққа және адамгершілікке негізделген жауапкершілік пен іс-әрекетке қабілеттілікті талап етеді.

Құдайдың жерді басқаруы адам өміріндегі себептілікті мойындамайынша мүмкін болмас еді. Аян (жазылған немесе *әл-мәстүр*, араб тілінде: *المستور*) арасындағы адам мен табиғаттың ғарыш әлемінің заңдылықтары (байқалатын нәрсе немесе *әл-мәнзүр*, араб тілінде: *المنصور*) мен ақыл-ой (тепе-теңдік немесе масштаб, немесе *әл-мизән*, араб тілінде: *الميزان*) – адам табиғаты мен ғарыш заңдары аяанның тақырыбы болып табылады, ал ақыл мен қисынның негізі – біз аянды басшылыққа алуды қалай түсінетініміз. Егер грек ойының әсерінен мұсылмандық ойлау бағыты өзгермеген болса, мұсылмандар бірінші болып әлеуметтік ғылымдарды ашқан болар еді. Заңды болашақты және жан-жақты, ғылыми көзқарасты ерте қабылдауының арқасында олар басқа халықтарға қарағанда әлдеқайда көп жетістіктерге жете алар еді.

Бүгінгі исламдық ойлау мен мәдениеттің бағытын түзету үшін мұсылман ойшылдары мен түрлендірушілері жан-жақты, ғылыми көзқарастарын қалпына келтіруі керек. Содан кейін олар Құран дүниетанымының берік негізіне сүйене отырып, олар мұсылман қауымының мәдениетке, білімге және бала тәрбиесіне деген көзқарасын түрлендіре алады, бұл қоғамдастықтың ойлауына, академиялық («*академия*» (грек тілінде: *Акадеμία*, латын тілінде: *Academia*) – ғылыми мекемелер (ғылым академиялары) мен оқу орындарының атауы. «Академия» сөзі

біздің дәуірімізге дейінгі 387-жылы Платон негізін салған пәлсапалық мектепті білдіреді және Афина қаласының маңындағы аттас бақта (қасиетті зәйтүн тоғайы) орналасқан. Бұл аймақ аты аңызға айналған кейіпкер Акадәмның (*Ἀκάδημος*) есімімен аталған.

Акадәмия өзінің тарихи орнында біздің дәуірімізге дейінгі 385-ші жылдан бері біздің дәуіріміздің 529-шы жылына дейін болған. Оны император Юстиниан I пұтқа табынушылықтың қорғаны ретінде жауып тастады) институттары мен оқуларына негіз болады. Мұндай түрлендіру білімнің әртүрлі салаларына исламдық көзқарасты біріктіреді. Мұндай түрлендіру исламдық дүниетанымды көрсететін Құранға негізделген нұсқалы нұсқаулармен қатар ұсынылатын әртүрлі акадәмиялық мамандықтар бойынша оқу бағдарламаларын құруға ықпал етеді.

Шынайы исламдық дүниетаным жан-жақты, заңды және тәртіпті. Өкінішке орай, мұсылмандар арасында «ислам» деп жалған пікір білдіретін дүниетаным қағидалық, атомистік («атомизм») («*ἄτομος*») (ежелгі гректің *ἄτομος* «бөлінбейтін», «кесілмеген» деген сын сөзінен шыққан) – табиғи пәлсапалық және физикалық теория, оған сәйкес сезім арқылы қабылданатын (материалдық) заттар химиялық бөлінбейтін бөлшектер – атомдардан тұрады. Ол ежелгі грек пәлсапасында пайда болды. Ол орта ғасырлар мен жаңа заман пәлсапасы мен ғылымында одан әрі дамыды), бейтарапты және таңдамалы болып табылады. Мұсылман қауымы Құранның дүниетанымын қалпына келтіріп, дұрыс бағыттағы исламдық ойлау жүйесін қалпына келтіруі үшін біз дұрыс түйсіктерді, әмбебап заңдарды, уақыт пен мекен шындығын және аян исламдық білімнің қайнар көзі екенін мойындауымыз керек. Сезім адам ойлауының өлшемі болып табылатын ақылдың құралы ретінде қызмет етеді. Қисынға және ақыл мен парасаттың негіздеріне сүйене отырып, біз әлем туралы пайымдаулар жасауға мүмкіндік беретін бақылаулар мен салыстырулар жасаймыз. Ерік жердегі әділдікке, әділеттілікке және түрлендіруге ұмтылу жолында немесе өзіншілдік мақсаттарға жету жолымен таңдау және шешім қабылдау үшін негіз болады. Жеке

адамдар ретінде және қоғам ретінде мұсылмандар өздерінің ойлау қабілеттері мен болашақ ұрпақтың ойлау қабілетінде бұзылған нәрсені жөндей алады. Жаһаншылдық – бұл адамның дамуының барлық сатылары бірігетін кезеңнің ерекшелігі. Исламға дейінгі барлық діндер қарабайыр тіршілікті бір-бірінен салыстырмалы түрде оқшаулап өмір сүрген белгілі бір адамдарға арналған хабарламалар болды. Сонымен қатар, бұл діндер өздеріне арналған халықтарға жету құралы негізінен кереметтерге негізделген.

Ислам бүкіл әлемдегі адамдарға, Адам атаның барлық ұрпақтарына хабарлама ретінде келді. Нәтижесінде, оның дәрістер жинағы бүкіл адамзатқа бағытталған, ал оның тыңдаушыларына жету құралы – бұл ғаламды және ондағы адамдардың орнын ғылыми тұрғыдан түсіну. Оның мақсаты әділеттілік пен бейбітшілік болды. Әділетсіз бейбітшілік те, жаһаншылдық та болмайды. Жаһаншылдық пен жаһандану – бұл карама- қарсы құбылыстар. Жаһаншылдық қатынас, адамдар мен қоғамдар арасындағы бейбітшілікті, бауырмалдықты, жанашырлықты және пайда мен қорларды әділ бөлуді тудырады. Жаһандану, керісінше, бақылау, қанау және сыбайлас жемқорлықтан туындайды және оны тудырады. Байланыс қозғалысының өсуімен бірге адамзаттың ғаламдық, ғылыми кезеңі, Пайғамбар (с.ғ.с.) арқылы жолдау арқылы басталды, адамдарды біртұтас жаһандық қоғамдастыққа жақындатты. Байланыс, өзара мойындау және әлемдегі ұлттар мен халықтар арасындағы ортақ мүдделер оларды біртұтас адамзат қауымдастығын қалыптастыруға итермелейді. Жаһанданудың баламасы – бұл жаһаншылдық – бұл бауырластық, әділеттілік, ынтымақтастық, қауіпсіздік, бейбітшілік және еркіндікті жауапкершілікпен, сындарлы пайдалану қағидалары негізінде ғаламдық қоғамдастық, тәртіп және үкімет құру. Мұсылман қоғамдастығы өзінің көзқарасын қалпына келтіруге және өзінің жүйесін адамзаттың негізгі бірлігі болып табылатын болашаққа негіздеуге міндетті. «...Алла есендік жұртына (жәннәтқа) шақырады да, қалаған құлын түп-тура жолға салады». (*Юнус сүресі*, араб тілінде: سورة يونس 10:25)

Үшінші тарау

Құран дүниетанымы: негізі, бастау нүктесі, және «Түрлендіру мен құрылысқа шабыт»

Мұсылмандар біздің құрандық дүниетанымымызды қалпына келтіруі үшін біз өзіміздің ұлт ретінде тарихымызды, атап айтқанда, Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) және дұрыс басшылыққа алынған халифтердің өмір сүрген дәуірін толығырақ білуіміз керек. Дүниетанымның сол ағартылған дәуірге, ислам мұраларына және одан кейінгі дәуірлерге әсерін бағалауымыз керек, ол өз кезегінде адамзат өркениетін белгіледі, қазіргі ғылыми, ғарыштық хабардарлық кезеңімен аяқталды. Біз әділдік пен бауырластыққа негізделген рухани дүниетаным және нәсілшілдік пен басқыншылыққа негізделген басқа материалистік, яғни заттық немесе мүліктік дүниетаным туралы білетінімізді ескере отырып, қазіргі өркениеттің шынайы ерекшеліктерін анықтай бастауға болады.

Біздің қазіргі өркениетте байқайтын ерекшеліктеріміз – шын мәнінде, қапырық нүтоғай заңы мен өзіндік жаман қасиеттердің нақты көріністері. Мұндай қоғамдардың іргелі құрылымдары барған сайын қатал әрі нәзік болып өскен сайын, қоғамдардың өзі әлсіреп, ыдырай бастайды. Әдепнама да, құқық та қапырық нүтоғай әлемінде ешқандай мағынаға немесе орынға ие емес. Демек, бұл өркениет өмір сүре алмайды, өйткені ол тұрған іргетастардан туындайтын қақтығыстар жанып тұрған отқа ұқсайды, егер ол басқа тұтынатын ештеңе таппаса, өзін-өзі жалмап кетеді: «Расында Тәураттан кейінгі Зәбүрде: «Жерге игі құлдарым мұрагер болады» деп жаздық. Күдіксіз осы Құранда, құлшылық қылған елге, әрине бір ұқтыру бар», – деп Құдайдың барлық даналық кітаптарында жаздық. (Әл-Әнбия сүресі, араб тілінде: :سورة الأنبياء 21 105-106)

Әділеттілікке, төзімділікке және әдептік мақсаттылыққа бейімділікті қамтитын Құран ұстанған саналы руханилық осындай азғындаған материализмнің кереғар, қайшы қарама-қарсылығы болып табылады.

Аян бойынша басшылықты мүлдем жоққа шығарғанына қарамастан, қазіргі материалистік, яғни заттық немесе мүліктік өркениет Құдайдың басқарушылары және жердегі өкілі болу міндеттеріне қойылатын талаптардың бірін құрайтын ғылыми іздестірудің жүйелі, заң әдісін ұстануының арқасында үлкен жетістіктерге жетті. Қазіргі өркениеттің дүниежүзілік бейімділігі шынайы басқарушылықтың тағы бір талабын қажет етеді: адамның табиғатына негізделген, дұрыс басқарылатын табиғи руханият, «ән-нәфс әл-ләууәма» («адамның өз ар-ожданының айыптау үні!» араб тілінде: النفس اللوامة) «Әл-Қияма» сүресі, 75:2, араб тілінде: سورة القيامة). Онсыз қазіргі қоғам мүшелері азап шегетін қауіпті рухани және әлеуметтік ауруларға қарсы тұрудың жолы болмайды.

Исламды дұрыс түсініп, басқаларға тиісті түрде жеткізгеннен кейін, біздің Құран әлемі туралы көзқарасымыз бұрмаланулардан тазарып, дұрыс білім беру тәжірибелері сақталғаннан кейін, біз қазіргі материалистерге жеткізуді ұсынамыз. Түрлендірудің міндеті мәдени шектеулер мен қатал, артта қалған ойлауды жеңу үшін нысанды, шыдамдылық пен батылдықтың мөлшерін қажет ететін мұсылман ойшылдары мен ізашарларына тиесілі.

Төртінші тарау

Исламдық дүниетаным және ізгілік әдептік тұжырымдамалар

Мұсылмандық ойлауда бұрынғы дәстүрлерге, әдет-ғұрыптарға және қолданбаларға арғытектік белгі, яғни жаңа ұрпақтан ата тегінің белгілері көрінушілігі бейімділік басым болса, шынайы мұсылмандардың өмірі мен қарым-қатынасы және жекелеген мұсылмандардың ділі ислам дәстүрінде қамтылған құндылықтар мен мінсіздік түсініктер арасындағы алауыздықты тереңдеткен бойкүйездік және енжарлықпен ерекшеленеді. (жекелеген мұсылмандардың ділі ислам дәстүрінде

қамтылған құндылықтар мен мінсіздік түсініктер арасындағы алауыздықты тереңдеткен бойкүйездік енжарлықпен ерекшеленеді және шынайы мұсылмандардың өмірі мен қарым-қатынасы). Құндылықтар мен түсініктер нақты іс-әрекеттің құралы болып табылады.

Исламдық құндылықтар, қағидалар мен тұжырымдамалар мұсылман қауымының негізін қалаушы көзқарасынан бастау алады. Бүгінгі күні біз бұл ұғымдарды жеке мұсылмандардың санасы мен жүрегіне тәрбиелік тұрғыдан енгізіп, оларды біріктірілген, аралық белсенді әлеуметтік, саяси және экономикалық институттар деңгейінде қолдануымыз керек болады. Осылайша, біз өркениеттер құруға және тарих жасауға дайын өмірлік маңызды, жағымды, тиімді мұсылман қауымын шығара аламыз. Біз мұсылман қауымының академиктеріне, түрлендірушілеріне, тәрбиешілеріне және ата-аналарына олардың жауапкершіліктері туралы білуге және өздеріне жүктелген рөлдерді орындауға көмектесуіміз керек, осылайша өздеріне де, ұрпақтарына да Құдай берген рухани сағынышқа деген ұмтылысын орындауға мүмкіндік беру керек.

Құранның дүниетанымы барлық салалардағы болмыстың шынайы көрінісін ұсынады, сонымен бірге ғарыш заңдарымен адами болмысымызға байланысты өзімізді қалай ұстауымыз керек. Бұл көзқарас «Құдайлық Меннің» жаппай толық және шексіз бірлігі тұжырымдамасынан және ғарыш пен оның көп ұлтты құрауыштарының бірлігі мен толықтырушылығының сәйкес қағидасынан басталады. Осы қағидадан бүкіл адамзаттың бауырластығы туралы хабардар болу әрқайсымыздың бойымызға сіңген деген тұжырым шығады; біздің мақсатты, адамгершілік және сындарлы өмір сүру үшін адамдық және әлеуметтік жауапкершілігіміз бар; және адам өмірінің де, жалпы ғаламның құрылымы да алуан түрлілік бірлікке негізделеді.

Бізге осы қоғамның мұрасы мен тарихын шынайы, нысанды, сыни тұрғыдан қайта қарау қажет, сондықтан жақсы мен жаманды, пайдалы мен пайдасызды ажырата аламыз. Егер біз зияткерлік, білім беру және әлеуметтік салаларымызды әлсіздіктерден, алалаушылықтар мен

бұрмалаушылықтардан тазартатын болсақ, онда біз оның өмірінде қалыптасқан даналықтан шабыт алатын нысанды, Құранға негізделген, Пайғамбар (с.ғ.с.) және оның өмір сүру жағдайларына Құран ілімдерін қолдану тәсілдерін, ғаламдық болашақты дамыта аламыз.

Білу мен түсіну, ең алдымен, ойшылдардың, ғалымдардың, академиктер мен зиялы қауымның, сондай-ақ мектептер мен мұғалімдердің өнері. Ата-ананың міндеті – ең алдымен, баланы тәрбиелеу, олардың балаларының рухы мен ар-ұжданын қорғауға үйретуін жетілдіру, сондай-ақ балалардың дұрыс жүріс-тұрысын қалыптастыру. Ойшылдар, оқытушылар мен түрлендірушілер мәдени, ғылыми тұрғыдан білім беру саласындағы зерттеулерге қатысты еңбектер мен мекемелерге ерекше назар аударуы керек, содан кейін ата-аналарға осындай зерттеулерді, әсіресе қазіргі өркениеттік, электрондық байланыс және Интернет дамыған заманда мүмкіндігінше кез-келген тәсілмен қамтамасыз етуі керек.

Біздің діни, әлеуметтік және білім беру мекемелерімізді тек өз салаларында нашар нәтиже көрсеткендер басқарады; Сонымен қатар, біз медицина және инженерия сияқты пайдалы және беделді болады деп күтетін қорлар үшін қорларды қабылдаймыз. Алайда, біздің әлеуметтік жүйенің нашар жұмысын ескере отырып, біз сол мамандарды басқа елдерге жоғалтып аламыз. Біз өз мәдениетімізді тазартып, қайта құратын және балаларымызға тиісті рухани, зияткерлік және мәдени негіз қалайтын кез келді.

«Білімді исламдандырудың» шынайы табиғаты мен оған жету тәсілі туралы көптеген келіспеушіліктер мен шатасулар болды. Мұның маңызды себептерінің бірі – исламдық әлеуметтік ғылымдарды дамыту мәселесінің айқын болмауы, сондай-ақ олардың мазмұны мен мақсатының табиғаты мен исламдық мұралармен байланысының анықталмауы, Исламдық ойлау және сәйкесінше батыстық әлеуметтік ғылымдар. Білімді исламдандыру және әлеуметтік ғылымдарды исламдандыру – бұл бір тиынның екі жағы, және біз олардың арасындағы бай-

ланысты, сондай-ақ олардың дәстүрлі ислам ғылымдары немесе пәндерімен және әлеуметтік ғылымдармен байланысын анықтағанға дейін, абыржушылық билей береді.

Қазіргі кезде исламдық дәстүрдің заңдық (заңды) қыры исламдық ой-пікірде мұсылман қауымының өміріне қатысты үлкен мәнге ие болады. Ислам фикһы өзінің бастауын, ойы мен мазмұнын Пайғамбар (с.ғ.с.) мен тура жолдағы халифалар келтірген мысалдардан алды. Пайғамбар (с.ғ.с.), оның сахабалары және тура жолдағы халифтер құрған бұрын болған оқиғалар дәйексіз ислам ойының маңызды қайнар көзі болды. Исламдық заң ғылымдарының студенттері тартқан үздіксіз ой-саналы және саяси оқшаулау мен дәрменсіздік уақыт өте келе зияткерлік қаттылық пен серпінінің нашарлауына алып келді, ол сөзбе-сөз ережелер мен өсиеттерге сүйену тәжірибесінде көрінді. Сарамандық, келісім және шарттар, олардың көпшілігі бұдан кейінгі исламдық қоғамдарға қатысты емес еді.

Көптеген ислам заңдары, ережелері, үкімдері мен заңдық шешімдері, біз өмір сүріп отырған жасқа сәйкес келмейтін жағдайлар мен қиындықтарға сәйкес келеді. Исламдық дүниетанымның өзгермейтін қағидалары мен құндылықтарын тану және сақтау өте маңызды. Өзімізге ислам құндылықтарының өшпес даналығынан пайда табуға мүмкіндік бере отырып, біз исламдық ойлау шеңберінде жаңа серпінділік тудырып, нақты қандай қадамдар қажет екенін жақсы білеміз. Заманауи батыстық әлеуметтік ғылымдар мен білімді исламдандыру арасындағы байланыс исламдық әлеуметтік ғылымдардың негізінде жатыр және мазмұны мен әдісіне қатысты.

Әлеуметтік ғылымдардың әлеуметтік рөлі мен қызметі заңдардан, заң ғылымдарынан және заңды шешімдермен ерекшеленеді. Әсіресе исламдық қоғамда әлеуметтік ғылымдар ұғымнамалық мазмұнды қамтамасыз етеді, олардан құқық пен заңгерлік зерттеулер қатынастарға тапсырыс беретін ережелерден алынады. Құқықтану мен заңның қызметі, ең алдымен, үстірттікпен сипатқа ие, ал әлеуметтік ғылымдардың

қызметі, ең алдымен, зияткерлік немесе ой-саналы болып табылады. Олар мұсылман қауымы мен оның өркениетінің ілгерілеуіне бірлесе жұмыс жасау арқылы бірін-бірі толықтырады.

Әлеуметтік зерттеулер нәтижесінде пайда болған батыстық ой мен батыстық қоғамдық ғылымдарда қолданылатын әдістеменің (әдіснаманың) ара-жігін ажырату маңызды. Осындай айырмашылыққа сүйене отырып, біз исламдық әлеуметтік ғылымдардың дамуы бұрынғы дәстүрге қарсы емес екенін көреміз. Керісінше, мұндай даму өткен тәжірибе жетістіктеріне сүйене алады, сонымен бірге батыстық қоғамдық ғылымдардың әдістемесі мен жетістіктеріне сүйенеді.

Батыс қоғамдық ғылымдарының ой-саналы мазмұнына екі себепшарт әсер етеді. Бірінші себепшарт – бұл батыстық дүниетанымда көрінетін бір адамға тән, ұғымнамалық құрауыш. Дін Батыс елдерінің көзқарасы, қарым-қатынасы немесе қоғамдық қатынастарында маңызды рөл атқармайды, олардың көпшілігі өздерін агностик деп санайды. Екінші себепшарт – бұл батыстық қоғамдық ғылымдарда қолданылатын зерттеу әдістері ұсынатын нысанды құрамдас бөлік. Батыс қоғамдық ғылымдарының ой-саналы мазмұнының көптеген шығармашылық құралдары, жүйелері мен институттарын берген нысанды жағын исламдық қоғамдық ғылымдарды дамытуда пайдалануға болады.

Мұсылман студенттері мен зерттеушілері келесі әрекеттерді жасауы керек: шығармашылық, жан-жақты, сыни, ғылыми және талдамдық ойлау тәсілімен қарулану арқылы еліктеу және ақыл-ойға бағыну әдеттерінен арылу; оның өзгермейтін құндылықтары мен қағидаларын бірге адамдарға және қоршаған әлемге Құранның көзқарасын жақсы түсінуді дамыту; өздерін белгілі бір уақыттық және географиялық мән-мәтіндер шеңберінде адамның табиғаты мен материалдық, яғни заттық немесе мүліктік әлемнің заңдылықтарын, сондай-ақ адамзат қоғамдары мен олардың әлеуеттері мен мықтылықтарын зерттеудің ғылыми әдісі туралы толық білімдермен қаруландыру; және ислам мұралары мен қазіргі батыс қоғамының ғылыми жетістіктерінен де пайда көру-

ге болады. Халықаралық ислами ой институты (ХИОИ) академиялық зерттеулер саласында көптеген маңызды қадамдар жасады, ол исламтану, қоғамтану және әдістемелік зерттеулер саласындағы ғалымдарға үлгі, сонымен қатар академиялық зерттеу орталықтарына және университеттерге үлгі ұсынды. Осы үлгіні зерттеу, үлгі ету және дамыту арқылы біз қазіргі күш-жігерді тек сыртқы пішіндерден және шешендік біртектіліктен шын мәнінде маңызды нәрсеге – өзгермейтін құндылықтар мен тұжырымдамалармен исламдық дүниетанымға қызмет етуге бағыттай аламыз.

Бесінші тарау

Университеттің оқу бағдарламаларын дамытудың ХИОИ жоспары

ХИОИ Малайзия (IUM) Халықаралық Ислам Университетінде іске асырылатын үлгі арқылы университеттердің оқу бағдарламаларын түрлендіруге өз үлесін қосты. Бұл үлгі сәйкесінше исламдық және ізгілік ғылымдар факультеттеріндегі қос мамандықтан немесе үлкен және кіші мамандандырудан тұрады. Студенттің екі мамандығының бірі исламтану болады. Бұл сәтті жүйе өздерінің мамандықтары бойынша жоғары құзыретті, өздерінің мұсылмандық жеке басын анық сезінетін және айтарлықтай жетілуіне ие түлектерді шығарады, сонымен қатар исламдық дүниетанымды және мұсылман қоғамдастығының рөлін түсінеді және адамзат өркениетінің ілгерілігін бағалайды. Университеттің оқу бағдарламасына арналған кешенді түрлендіру жоспары жасалған.

Бұл жоспардың негізі екі бөлімнен тұратын исламтанудың жалпы бет алысы болып табылады. Бірінші бөлім (шамамен отыз несие сағаты) студентке мұсылманның өз діні туралы білуі керек нәрсені ұсынады. Бұл бөлім дінтану, әлеуметтік немесе гуманитарлық мамандықтар («гуманитарлық» ғылымдар (латынның *humanus* – «адами» сын есімінен,

латын тіліндегі homo зат есімі – «адам» деген мағынаны білдіреді) адам және оның қоғамдағы өмірі туралы мамандықтар) бойынша оқитын әр студент үшін қажетті кішігірім мамандандыруды құрайды. Екінші бөлімге келетін болсақ (отыз несиесі сағаты шамасында) оның мақсаты мұсылман қауымының тарихы, Пайғамбардың (с.ғ.с.) өмірі, ислам өркениеті және дәстүрлі діни (ислам) ғылымдары туралы жалпы білім беру болып табылады.

Исламтанудың осы жалпы оқу бағдарламасынан басқа тағы екі курстың түрі бар. Оның біріншісі – әлеуметтік және ізгілік ғылымдар курстары, ал екінші түрі – діни ғылымдардың мамандандырылған курстарынан тұрады. Соңғы курстарға ислам құқығы мен құқықтану, ілім мен пәлсапа (*Ильм Усуль Әд-Дин*, араб тілінде: علم أصول الدين), хадис ғылымдары (*Ильм Әл-Әһәдис*, араб тілінде: علم الأحاديث), Құран тәпсірі (*Ильм Әт-Тәфсир*, араб тілінде: علم التفسير), Пайғамбардың (с.ғ.с.) өмірбаяны (*Ильм Әс-Сирә*, араб тілінде: علم السيرة), араб грамматикасы (*Ильм Ән-Нәһу*, араб тілінде: علم النحو) және шешендік өнер (*Ильм Әл-Бәләғә*, араб тілінде: علم البلاغة) кіреді. Әрбір студенттің дипломдық бағдарламасы екі мамандықтан тұрады, оның бірінші бөлігі - исламтану оқу бағдарламасы (негізгі исламтану оқу бағдарламасы).

Әрбір студенттің бакалавриат бағдарламасы келесілердің бірі болады:

- 30 сағат исламтану + 60 сағат негізгі пәндер + 30 сағат қосалқы курстар = 120-130 сағаттық қоғамдық, гуманитарлық немесе діни мамандықтардың біріндегі бағдарлама.
- 60 сағат исламтану + 30 сағат кіші пәндер + 30 сағат қосалқы курстық жұмыс = 120 сағат исламтану бағдарламасы.
- 60 сағат исламтану + 30 сағат білім беру мамандануы + 30 сағат қосалқы курстық жұмыс = исламтану негіздері бойынша 120-130 сағаттық бағдарлама, ол ислам дінінің негізін қалаушыларға бастауыш және орта деңгейлі білім беру ордаларында.

Егер студент кішігірім мамандандыруды негізгі мамандандыруға айналатындай етіп бітірсе, онда түлек іс жүзінде екі бакалавр дәрежесіне ие болады: олардың бірі исламтануда, ал екіншісі өзінің басқа мамандық саласында.

Бұл оқу бағдарламаларының егжей-тегжейлері 2008-ші және 2009-шы оқу жылында аяқталды және олар бүкіл ислам әлеміндегі басқа жоғары білім беру бағдарламаларына пайда әкеледі деп үміттенеміз. Мұндай бағдарлама исламның пәлсапасына қатысты көмекші курстық жұмысты қамтуы керек, өйткені ол осы ғылымдарға қатысты және оларды қолдануға бағытталған мақсаттарға, нақты өмірде, сарамандық жағдайларға қатысты.

Бұл жоспар өте икемді, сондықтан университеттің әртүрлі жоспарларына және әртүрлі мамандықтардың талаптарына бейімделуі мүмкін.

Мұсылман ойшылдарының, түрлендірушілерінің, академиктерінің және басқа да мүдделі мамандардың күш-жігері мұсылман қауымына өзінің көзқарасы мен іс-әрекетіне басшылық беретін етіп үйлестірілетін болады деп ойлаймын, ол оның ойлау жүйесін түзетіп, институттарын жандандырады, оның әлеуетін тиімді пайдаланып, оның шығармашылық қуатына ерік беру.

Автор

ӘБДУЛ ХӘМИД ӘБУ СҮЛЕЙМЕН – АҚШ Халықаралық ислами ой институтының (ХИОИ) президенті; АҚШ-тағы балаларды дамыту қорының президенті; және Малайзиядағы Халықаралық Ислам Университетінің бұрынғы ректоры. Ол сонымен қатар көптеген еңбектердің авторы, соның ішінде: «Халықаралық қатынастардың исламдық қағидасы: *Исламдық әдіснама мен ойдың жаңа бағыттары*» (1987-жыл); «*Мұсылмандық ойдағы дағдарыс*» (1987-жыл); «*Некедегі келіспеушілік: Адамдық абыройдың толық исламдық рухын қалпына келтіру*» (2003-жыл); «*Мұсылман әлеміндегі жоғары білім беруді жандандыру*» (2007-жыл), сонымен қатар араб тіліндегі бірнеше кітаптар мен құжаттардың авторы. Әбу Сүлеймен сонымен бірге көптеген мақалалар мен дәрістер оқыды және көптеген халықаралық симпозиумдар, конференциялар мен семинарларды ұйымдастыруда маңызды рөл атқарды.

ХИОИ-қысқаша кітаптар реттілігі - бұл оқырмандарға түпнұсқаның негізгі мазмұнын түсінуге мүмкіндік беретін жинақталған түрде жазылған Институттың негізгі басылымдарының құнды жинағы.

Мұсылман әлемінің орасан зор құлдырауының негіздерін зерттейтін бұл жұмыстың басты қағидасы - әлемге және оның шеңберіне әдептікті, бір Құдайға сенушілікті және мақсатты көзқарасты қалпына келтірмейінше, Құранның дүниетанымын шынайы және өміршең жаңғыруы болмайды.

Исламның «алтын» өркениетіне тәнті болғаннан гөрі оның құндылығын бағалай білу маңызды. Біздің Құдайға және оның Пайғамбар (с.ғ.с.)ына (с.ғ.с.) деген шынайы сүйіспеншілігіміз болған кезде ғана, бұл әлемде жақсылық пен шындыққа деген таза, құштарлықпен көрсетілген махаббат толық болады.

Дәл осы болашақты қатаң түрде аралық белсенді ету және Құран мен Пайғамбарлық (с.ғ.с.) сүннет қағидаларын жақын ұстану болды, бұл Әбу Сулайманның пікірінше, ерте исламның Құдай жолындағы саналы ізбасарларын мырыштандыруда маңызды себепшарт болды. Олар ақылақтық кодексті қазіргі мұсылмандар жоғалтқан құмарлықпен және сенімділікпен ұстанды, тағдырды сол себепті ғана пайда болуы мүмкін батыл көзқараспен қалыптастырды. Осы құрандық дүниетаным арқылы исламға сәйкестіктің қайта дүниеге келуі - біздің заманымыздың басты талабы және осы апатты жағдайды ақыр аяғына дейін жеткізетін нәрсе.

